

NEMZETRŐL, NEMZETEKRŐL (20–21. SZÁZAD)

EGYED PÉTER

A posztmodern nemzeti/kulturális identitás

■ A 21. századi nemzeti evolúciót Európában a legerőteljesebben meghatározza az euroatlanti integráció, valamint az, hogy ebben a két- vagy akár háromsebességű fejlődést miként lehet összehangolni. Elválík az európai nyugat és észak, a dél, valamint a közép és keleti térség nemzeteinek az evolúciója, részben annak következtében is, hogy miként tudják a tartós európai gazdasági válság és recesszió nyomán (is) előállított saját gazdasági és társadalmi válságaikat (nem csak tünetszerűen) kezelni. Ehhez a gazdasági keretrendszerhez adódik a szuverén adósságállományok szinten tartásának vagy lehetséges leépítésének a problémája mint az egyes nemzetgazdaságokat tartósan meghatározó összefüggésrendszer. E kettő együttesen határozza meg az egyes nemzeti költségvetések lehetőségeit, a gazdaság mozgásterét. (Kényszerpályák vannak, márpedig a kényszerpályák mindig torz kibontakozást eredményeznek – ez például Bibó István életművének az egyik fontos tanulsága.) A közép- és kelet-európai államok esetében e két súlyosan meghatározó rendszerszerű feltétel hatásait enyhítette az európai kohéziós alapok lehívásának és felhasználásának a képessége (Lengyelország és Magyarország itt a pozitív példák), Románia a másik végleten található. Ennek az országnak az esetében a legmagasabb kormányzati szinteken megmutatókozó szinte szándékos szervezetlenség és korrupció volt a legfőbb, hatásaiban felmérhetetlenül negatív „vektor”.

A közép- és kelet-európai nemzetek evolúcióját a következő évtizedekben nagyjából ez a feltételrendszer fogja befolyásolni, miután döntés született az európai integráció további fejlődési irányát illetően – Európai Egyesült Államok avagy a nemzetek Európája. (E sorok írója soha nem volt a geopolitikai-geostratégiai alapú prospektív gondolkodás szakértője és híve, ezért a fenti evolúciós sémának nem megfelelő „forгатókönyvet” nem zárja ki, de a gondolati paraméterek szempontjából itt most nem tud foglalkozni vele.)

Amikor azonban a fenti összefüggésrendszert meghatároztuk, kötelezően vissza kell tekintenünk a mi közép- és kelet-európai nemzeteink evolúciójára a rendszer-váltás után, ugyanis ebben olyan erővonalak jöttek létre, amelyek e nemzetek mai arculatát erőteljesen meghatározzák. A politikai elitek – jobb nem lévén – a poszt-kommunista átmenetiségben (tranzitivitásban) határozták meg a társadalom előtt álló célokat, amelyek világos célokat ily módon nem nagyon tartalmazhattak, de teret engedtek egyféle kaotikus nemzeti retorikának, amelyben minden volt, a nemzetek reális állapotfelmérésére épülő – valamilyen helyzet-típusos – nemzeti célkitűzés-rendszert kivéve. Ugyanakkor létrejött a szocialista nagyipar és mezőgazdaság leépí-

tése, valamint a mindenhol sajátos feltételek mellett, hol sikeresebben, hol máig tartó módon elkorruptálva, a privatizáció. Az egykori munkástömegek munkanélküliek vagy nyugdíjasok lettek, létrejött az – önmagát sikeresen eltakaró – új osztály. (Az új osztályok politikai felelősségében értelemszerűen nem volt benne – ma már szinte hihetetlenül hangzik –, hogy szembe akartak volna, avagy szembe tudtak volna nézni a munkás- vagy parasztkérdéssel.) Ez a szocialista nemzeteknek a tulajdonképpen mind a mai napig zajló devolúciója, amelyből az új típusú evolúciónak kellene kibontakoznia. A szocializmus devolúciója eltűnő városokat, elnéptelenedő falvakat, a táj hihetetlen sebzettségét jelentette-jelenti, ahol a nemzet nyugalomba vonuló része és a nemzet helyét kereső fiatalabb része gyakran a legtanácstalanabbul vette kezébe a vándorbotot. (De ha mi elfogadjuk azt a definíciót, hogy rendszerváltás zajlott, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ez a rendszerváltás egyik lehetséges képe.)

A nemzetek mozgását meghatározza a politikai elitjeik helyzete, szakmai hozzáértése, szerepvállalása. Mivel a politikai elitek helyzetüket elsősorban a hatalmi rendszerben kell hogy definiálják, meg is kell mutatniuk a hatalmi rendszer erővonalait. Ez a rendszerváltó hatalmi elitek és pártjaik esetében meg is történt, akár a társadalmat megrázó erőszakcselekmények formájában (romániai etnikai konfliktusok vagy bányászjárások). Az újabb tranzitív rendszer hatalmi struktúráinak a kiépítése elvileg ellentétes a demokratikus intézmények és a civil társadalom szerveinek megerősítésével, a kontrollt maximálisan az állami hatalom szerveinek a kölcsönös formájában kívánja biztosítani. A válságjelenségek immár szinte kezelhetlenné váló hatásait és a rendszerváltó pártok erózióját, majd eltűnésének a lehetőségét felismerve indult el az egyes politikai társadalmak (ilyen a magyar és a román is) elitjeinek a hatalom koncentrációja felé fordulása. Ennek az alapja az a téves elképzelés, hogy a hatalom azokat a társadalmi kérdéseket is megoldja, amelynek a kezeléséhez érvényes köz- és szakpolitikai projektek kellene. Kísért a kommunista múlt, a totális hatalom eszménye.

Az európai integráció egy ideig (már ameddig a tényleges tagság megvalósult) elfogadható célnak tűnt, mivel társadalmi elismerést lehetett annak biztosítani. (És ezt az uralkodó elitek önmaguk legitimálására maximálisan ki is használták.) Amikor azonban kiderült, hogy itt egy bürokratikus célszerűség elvont kritériumainak is eleget kell tenni – eléggé hamar –, a politikai elitek immár nem látták indokoltnak ebben a célrendszerben megmutatni magukat. (Ehhez hozzájárult természetesen az a reális tény, hogy az európai integráció maga sem tudta az európai polgárság intézményét célszerűen kommunikálni, nem beszélve magának az integrációnak a hatalmas pénzügyi és gazdasági nehézségeiről.) Semmilyen más út nem kínálkozott tehát, mint hatalmilag-politikailag „kézbe venni” a társadalmat. A román és a magyar társadalomban a pártokrácia minden jelensége kézzelfogható. Elsorvadóban és eltűnőfélben vannak a nemzetnek (a történelemben kialakított saját) intézményei, a tradicionális állami intézmények, amelyek akár a létezett szocializmust is túléltek. Ismét csak egy tartalmatlan nemzeti retorikához lehet nyúlni, a múlt elemeit összefabrikálni, amikor az uralkodó pártok és a hatalmi politikai elitek a „nemzetet” akarják megszólítani. (Tartalmas nemzeti retorikán értem azt, ami a nemzet és annak csoportjai, egyénei tevékenységéhez kapcsolódva értékrealizáción ment át. Cselekvés nélkül nem voltak és nem lesznek reális tartalmak.) Mindezen láncolatok eredményeként immár példátlan méretű demográfiai folyamatok bontakoztak ki: a népességszám folyamatos csökkenése, milliós rendű elvándorlás – részben a lehetővé vált gazdasági mobilitás nyomán, amelyet a kommunikációs társadalmak reális lehetőségei csak felerősítenek. (A magyar nemzetet illetően látványos változás a gazdasági/demográfiai/közjogi folyamatokat felerősítő-felgyorsító kettős állampolgárság intézménye.)